

## EUROPOS INTEGRACIJA IR CIVILIZACIJŲ SUSIDŪRIMAS

*ŽYGIMANTAS PAVILIONIS*

Klausimas, kas yra Europa, šiuo metu tampa vis aktualesnis. Bandoma suprasti, kur yra Europos Sąjungos plėtros ribos, išsiaiškinti, ar civilizaciniai veiksniai lemia Europos integraciją. Geografiniai, politiniai, ekonominiai veiksniai daro įtaką Europos integracijai, bet negali išsamiai paaiškinti Europos integracijos realijų. Pagal Samuclio P.Huntingtono "civilizacijų susidūrimo" teoriją<sup>1</sup>, būtent civilizacinis identitetas nustato integracijos, dezintegracijos bei konfliktų rėmus šiuolaikiniame, po Šaltojo karo atsiradusiame pasaulyje. Religiija tampa efektyviausiu socializavimosi bei individualėjimo elementu, kuris ne tik suteikia žmogui tapatumą, istorinę sąmonę, bet ir aiškiai apibrėžia jo santykį su kitomis religijomis, kultūromis bei jas puoselėjančiomis tautomis. Konfliktai suteikia galimybę apibrėžti savo paties identitetą. Kiekvienas integracinis vienetas, politinė jėga siekia įtvirtinti savo politinį projektą, savo pasaulio viziją tarp aplinkinių; savo ruožtu, Europos politinis projektas turi savus, išskirtinius bruožus. Konkuruojančių, lygiaverčių ir vis stiprėjančių civilizacijų atsiradimas suteikė naują impulsą Europos identiteto stiprėjimui bei Europos integracijai. Europos integracijos procesai istoriškai labiausiai buvo veikiami Vakarų krikščionybės sąlyčio su dviem civilizacijomis - Islamo bei stačiatikių; susidūrimas su pastarąja lemia ir Lietuvos užsienio politikos orientaciją.

1998 m. kovo 12 d. Londone Jungtinės karalystės Užsienio reikalų sekretorius Robinas Cookas, atidarydamas Europos Konferenciją,

---

Žygimantas Pavilionis – filosofijos magistras Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas

© Žygimantas Pavilionis. 1999.

Straipsnis įteiktas redakcijai 1998 m. lapkričio 18 d.

pažymėjo, kad “ši diena yra istorinė, nes susirinko dabartinės ir būsimos Europos Sąjungos šalys, Europa, kuri po ilgų susiskaldymo dekadų vėl suėjo vienovėn”<sup>2</sup>. Europos Komisijos Prezidentas Jacques Santer as pareiškė, kad Europos Konferencijoje “pirmą kartą susitiko visa Europos šeima”<sup>3</sup>. Tačiau tuo pat metu viena iš kviestųjų šalių - Turkija - viešai skelbė pareiškimus, kuriais atsisakė dalyvauti “Europos šeimos” susitikime. Pagrindinė priežastis - Europos Sąjunga Turkijai nepripažino tokių pačių teisių, kaip dešimčiai kitų šalių-kandidačių (tarp jų ir Lietuvai) stojimo į Europos Sąjungą procese, ji nebuvo pakviesta į 1998 m. kovo 30 d. įvykusią oficialią stojimo proceso pradžią, jai nebuvo suteikta aiški narystės Europos Sąjungoje perspektyva. Nors Europos Sąjunga pateikė pakankamai pasiteisinimų dėl tokio savo sprendimo (konfliktas su Graikija, žmogaus ir mažumų teisių nepaisymas, nepakankama pažanga ekonomikos reformų srityje ir kt.), bet Turkija apkaltino Europos Sąjungą “diskriminacija bei netolerancija”<sup>4</sup>, krikščioniškos Europos Sąjungos nesugebėjimu priimti į savo tarpą Islamo valstybės. Taigi, kodėl Komisijos Prezidentas, besidžiaugdamas vieninga “Europos šeima”, staiga pamiršo dar vieną šalį, intensyviai siekiančią narystės Europos Sąjungoje jau nuo 1959 m.<sup>5</sup>? Ar dar ilgai Turkijai bus taikomos specialios ES strategijos<sup>6</sup>, rengiančios šią “amžiną kandidatę” narystei ES jau keturiasdešimt metų?

Klausimas, kas yra Europa, šiuo metu tampa vis aktualesnis, o ateityje jo svarba turėtų dar labiau didėti. Europos Sąjungos plėtra sukelia vis didesnes diskusijas senesnėse Sąjungos šalyse bei naujose šalyse-kandidatėse. Vis dažniau bandoma suprasti, kas vienija dabartinės bei būsimas Europos Sąjungos šalis, ar naujos šalys-kandidatės, stodamos į Europos Sąjungą, praras savo nacionalinį identitetą, ar, atvirkščiai, jį vėl atgaus? Ką praranda dabartinė Europos Sąjunga, atsiverdama Vidurio Europai? Lenkijos Užsienio reikalų ministro manymu<sup>7</sup>, “Europos Sąjunga Lenkijai atneš dar platesnį identitetą, kurį Lenkija per prievartą buvo praradusi”. Koks yra šis identitetas, kurį įgaus ar iš naujo atgaus Lenkija ar Lietuva, stodamos į Europos Sąjungą? Šis klausimas tampa dar aktualesnis, kalbant ne apie jau prasidėjusį plėtros etapą į Vidurio Europos valstybes, bet apie galbūt būsimą Europos Sąjungos plėtimosi procesą toliau į Rytų Europą. Įstojus į Europos Sąjungą Lenkijai, pastaroji vis aktyviau gali imti remti “Ukrainos – savo prioriteto Rytuose - narystę Europos Sąjungoje”<sup>8</sup>; savo ruožtu, ir pati Ukraina ima vis atviriau kalbėti apie “būtinybę dalyvauti Europos konferencijoje-

je <...> asociacijos sutarties pasirašymą bei pilnateisę narystę Europos Sąjungoje”<sup>9</sup>. Rusijos buvimas Europoje taip pat sukelia klausimų ne tik jai pačiai, bet ir Europai, su atsargumu bandančiai išvengti tiesioginio atsakymo dėl Rusijos integracijos į Europos Sąjungą. Būsimas Sąjungos išsiplėtimas pietų kryptimi iškelia panašius klausimus - ar Slovėnijos įstojus į Europos Sąjungą, Sąjunga atvers savo vartus ne tik Kroatijai, bet ir musulmoniškoms Bosnijai-Hercogovinai ir Albanijai, ortodoksiškai Serbijai ar Makedonijai? Galų gale, ar Europos Sąjunga tikrai pasirėngusi priimti į savo tarpą ortodoksiškas Bulgariją bei Rumuniją?

Taigi, kur yra Europos Sąjungos plėtros ribos? Kur yra Europos ribos? Kas yra “Europos šeima” ar “Europos valstybė”? Kokią įtaką turi civilizaciniai veiksniai Europos integracijai?

### ***1. Kodėl civilizaciniai veiksniai?***

Samuelis Huntingtonas pateikia vieną išsamiausių civilizacinių veiksnių poveikio integraciniams procesams aprašymą, todėl jo “civilizacijų susidūrimo” teorija ir bus mūsų tolesnės analizės dėmesio centre. Bet prieš pradedant gilesnę S.Huntingtono teorijos apžvalgą, būtina trumpai aptarti civilizacinių veiksnių kontekstą. Europos integracijos išorines ribas galima pabandyti apibrėžti ne tik civilizaciniais, bet ir daugeliu kitų veiksnių – pvz., geografiniais, politiniais ar ekonominiais.

#### ***1.1. Geografinė Europa***

Geografinis Europos apibrėžimas - iki Uralo kalnų - yra per platus Europos integracijai visų pirma todėl, kad geografinės Europos ribos būtų nesuderinamos su galimu politiniu integracijos žemėlapiu - Rusija neįstos į Europos Sąjungą tik iki Uralo, nes “Uralo kalnai nėra nei socialinė, nei kultūrinė, nei politinė skiriamoji Europos linija”<sup>10</sup>. Turkijos atveju geografinė Europa yra “per maža”, nes neatspindi strateginių, karinių, politinių, ekonominių Turkijos ryšių su Europa svarbos; tas pats pasakytina apie ESBO valstybių, įskaitant JAV bei Kanadą, buvimą Europoje politinė, karinė, ekonominė, o iš esmės ir civilizacinė prasme. Taigi geografinė suteikia Europai tam tikras ribas, bet jos nevisiškai atitinka Europos politinio žemėlapių bei Europos integracijos realijas.

### *1.2. Politinis Europos suvienijimas*

Europa niekada nebuvo suvienyta politiškai. Bandymai prievarta ją suvienyti dažnai baigdavosi tragiškai. Būtent susiskaldymas, jėgų balansas tarp valstybių bei jų sąjungų buvo Europos dinamiškumo bei stabilumo pagrindas. Nors pokario metu ir buvo pradėtas dar vienas politinio vienijimosi etapas, bet politinės Europos ar Europos Sąjungos ribos dar toli gražu nėra aiškios, jos tik formuojasi.

Beje, Šaltojo karo metu politinės Europos politinės ribos, bent jau rytinės, buvo daug aiškesnės nei šiandien. Kita vertus, po Antrojo pasaulinio karo Europa tapo globalinių, ideologinių hegemoninių žaidimų arena, todėl "politinė Europa" buvo sutapatinta tik su visu politiniu Vakarų pasauliu; Europos integracijos procesas buvo sudedamoji kovos su komunizmu visame pasaulyje dalis. Tik pasibaigus Šaltojam karui, Europos integracijos procesas pradėjo įgauti savitą politinę tapatybę, kuri iki šiol dar nėra suformuota. Jeigu būtų kitaip, tai nei Lietuvai, nei Latvijai šiandien nebūtų tokia svarbi derybų dėl narystės Europos Sąjungoje pradžia, o pati Europos Sąjunga galėtų duoti aiškų atsakymą Turkijai, Ukrainai ar Rusijai dėl tų šalių narystės Sąjungoje perspektyvos.

Dabartinė Europos Sąjunga intensyviai ieško savo politinio identiteto tiek plečiant, tiek gilinant Europos integracijos procesą. 1952 m. taip ir nepavyko sukurti vieningos Europos politinės bendrijos - Pleveno planas<sup>11</sup> buvo atmestas. Bet ir šiandien Europos Sąjungą būtų sunku įvardyti kaip Europos šalių politinę sąjungą, ypač atsižvelgiant į egzistuojančią ramsčių struktūrą, tik tarpvyriausybinių bendros užsienio ir saugumo politikos pobūdį, nesėkmingas pastangas, kuriant Europos gynybos identitetą.

Taigi politiniu lygmeniu suvienyta Europa yra daugiau tikslas, ateities projektas nei realybė, o pats projektas tėra diskusijų, ginčų, derybų objektas.

### *1.3. Ekonominis bendradarbiavimas ir Europos integracija*

Saviti prekybiniai bei ekonominiai ryšiai tarp Europos šalių, išskirtiniai ūkininkavimo būdai taip pat galėtų padėti apibrėžti Europos integracijos ribas. Tarpusavio prekybiniai ryšiai Europoje egzistavo nuo seno. Romos imperija Europai suteikė savas technologijas, gamybos bei žemės ūkio tradicijas, inžinerijos bei urbanistikos metodus. Vidu-

ramžiai Europai suteikė feodalizmo patirtį, įskaitant “miestų išsilaisvinimą iš aristokratijos įtakos, nepriklausomų pirklių bei finansininkų išgalėjimą miestuose”<sup>12</sup>, subtilius senjoro ir vasalo santykius bei atitinkamą požiūrį į nuosavybę<sup>13</sup>. Dar keletas naujesnių bendros Europos “ekonominės” patirties faktų: pramoninė revoliucija, Maršalo planas, Europos Bendrijų vieninga rinka, Ekonominės bei pinigų sąjungos kūrimas.

Taigi ekonominio bendradarbiavimo ir integracijos pavyzdžių Europoje pakanka, bet ar galima teigti, kad ekonominiai bei prekybiniai ryšiai nulėmė Europos integraciją, ar, atvirkščiai, pats integracijos procesas bei jį nulėmę veiksniai (civilizaciniai, politiniai, gynybiniai) labiau sąlygojo patį ekonominį bendradarbiavimą Europoje? Savo ruožtu, ar ekonomikos bei prekybos globalizacija, rinkos ekonomikos išgalėjimas nepaverčia Europos tik viena sudedamųjų globalinių ekonominių santykių dalių? Ar ne dėl ekonomikos globalizacijos šiandien Europa išgyvena dar vieną praradimų bei identiteto krizės laikotarpį?

Ekonominių veiksmų poveikis Europos integracijai yra žymus, bet nevienareikšmis, be to, pačios ekonominės integracijos priežastys reikalauja detalesnės analizės.

## ***2. Egzistencinis bei socialinis Europos civilizacinio identiteto aktualumas***

S.P.Huntingtono teigimu<sup>14</sup>, būtent “civilizacinis identitetas nustato integracijos, dezintegracijos bei konfliktų rėmus šiuolaikiniame, po Šaltojo karo atsiradusiame, pasaulyje”. Kodėl civilizacinis identitetas galėtų būti aktualus šiandieninėje tarptautinėje politikoje bei Europos integracijos procese? Kodėl būtent dabar tautos pradeda skirti didesnę dėmesį, bendrą civilizaciniam-istoriniam paveldui, religijai, vertybėms, papročiams? Kodėl politiniai veikėjai siekia identifikuoti save su etninėmis grupėmis, religinėmis bendruomenėmis ir, plačiausiu lygmeniu, su civilizacijomis? S.P.Huntingtono atsakymas yra gana paprastas - žlugus ideologijoms, prireikė naujojo identiteto, o pats stipriausias - pasirodė esąs civilizacinis identitetas<sup>15</sup>, kaip plačiausias, nors ir ne globalinis vienetas, su kuriuo save individai vis labiau identifikuoja.

Kultūrinio identiteto bei juo grindžiamų tarptautinių santykių teorijų populiarumą dabartiniu metu galima paaiškinti bendra postmodernistine aplinka Europoje. Sekuliarizavus, dekonstravus tradicinę pasaulėžiūrą, šiuolaikinis sprendimų priėmėjas išstirpsta nepastovių, kintančių prasmų visumoje, kurios individui negali suteikti net ir asmeninio identiteto, egzistencinės ramybės, pastovumo. Religija, paremta tradicija bei tikėjimu, gali bent dalinai "priglausti" postmodernistinį žmogų, desperatiškai ieškančią tvirtesnės atramos šiuolaikinių kalbos žaidimų įvairovėje. Taip kaip istorinė sąmonė vaidina svarbų vaidmenį, formuojant žmogaus tapatumą, padėdama žmonėms save išsaugoti, bendraujant su kitais<sup>16</sup>, taip ir religija dabartiniu metu tampa efektyviausiu socializavimosi bei individualėjimo elementu, kuris ne tik suteikia žmogui tapatumą, istorinę sąmonę, bet ir aiškiai apibrėžia jo santykį su kitomis religijomis, kultūromis bei jas puoselėjančiomis tautomis.

Žlugus Šaltojo karo ideologijoms, politiniams lyderiams prireikė naujo kalbos žaidimo, kuris pateisintų jų siekius tarptautinėje politikoje, leistų iš naujo konsoliduoti bei "nuraminti" visuomenę, pasimetusią egzistencinės, socialinės, ideologijos krizės akivaizdoje. Kita vertus, Šaltojo karo pabaiga, ideologijų žlugimas (ypač Rytiniame bloke) tebuvo papildomas akstinas, suvokiant egzistencinę šiuolaikinio žmogaus bei visuomenės krizę. Paradoksalu, socialinio gyvenimo sekuliarizacija po tam tikro laiko sugrąžino religiją Europai - įvyko "La Revanche de Dieu"<sup>17</sup>. Kita vertus, religija buvo sugrąžinta visuomenei kiek kita - postmodernistine - forma, kaip kintantis civilizacinis-religinis identitetas.

### *3. Antagonizmai tarp civilizacijų*

S.P.Huntingtono teorija yra vienas įdomesnių diskurso analizės metodo pavyzdžių<sup>18</sup> - kontekstas, struktūra (civilizaciniai veiksniai) čia yra lemiantis veiksnys tarptautiniuose santykiuose ar integracijos procesuose. S.P.Huntingtono nuomone, "šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose savojo identiteto yra ieškoma per antagonizmus (būdingus diskurso analizei - Ž.P.) - išskiriant savąją civilizaciją iš kitų, ieškant savojo išskirtinumo bei pranašumo įrodymų"<sup>19</sup>. Antagonizmą, įtampos paieška, konfliktai, priešų idėja per neigimą suteikia galimybę apibrėžti savo paties identitetą visuotiniame konceptų bei tarptautinių integracinių vektorių chaose. Praradus priešą, klausimai "Quo vadis?" tampa

dažnesni - neveltui būtent Šaltojo karo pabaiga sukėlė identiteto krizę ne tik Sovietų Sąjungai, bet ir pačiai Europai. S.P.Huntingtonas, įvardijęs šiuolaikinę tarptautinę sistemą kaip multipoliarinę, susidedančią iš 7-8 civilizacijų, bei apibrėžęs "Vakarus" kaip Vakarų krikščionybės arealą, yra svarbus šiuolaikiniam pasauliui būtent dėl to, kad jis pasiūlo receptą, kaip nubrėžti naujas skiriamąsias linijas, numatyti integracinių procesų ribas bei atgauti tam tikrą balansą pokyčių sukūryje. Skiriamosios linijos Europoje, nors oficialiai ir nedeklaruojamos, bet visų Europos valstybių yra savaip siekiamos įtvirtinti, tuo pačiu užtikrinant savo identitetą bei stabilumą.

Valstybinės sienos svarba būtent tarp skirtingų civilizacijų (rytinės Lietuvos bei kitų Vidurio Europos šalių sienos, Graikijos-Turkijos, Indijos-Pakistano sienos) bei, atitinkamai, sienos reikšmės mažėjimas tarp tautų, priklausančių toms pačioms civilizacijoms (Europos Sąjunga, JAV-Kanada, Rusija-Baltarusija, Lietuva-Lenkija) rodo, kad pats valstybinės sienos fenomenas yra taip pat glaudžiai susijęs su antagonizmais tarp civilizacijų. Tik tarp civilizacijų egzistuoja tikros sienos.

Dar vienas diskurso teorijos atspindys S.P.Huntingtono "civilizacijų susidūrime" - tai hegemonija. Kiekvienas integracinis vienetas, politinė jėga siekia įtvirtinti savo politinį projektą, savo pasaulio viziją tarp aplinkinių. Antagonistinėje sistemoje viskas yra sprendžiama per konfliktą t.y. Europai suvokus savąjį identitetą tėra vienas kelias santykiuose su "ne-Europa" - arba asimiliacija, arba konfliktas, ir nebūtinai karinis. Savų taisyklių, prasmų, dominuojančių diskursų bei socialinių darinių primetimas "svetimajam" yra neišvengiamas, nes kitu atveju iškyla grėsmė savajam identitetui.

Šie teoriniai pastebėjimai įgauna realią prasmę Europos integracijos procese. Naujos šalys-kandidatės, stodamos į Europos Sąjungą, privalo priimti visą pastarosios *acquis communautaire* be jokių išlygų, išskyrus galimas pereinamųjų laikotarpių nuolaidas, kurios tereiškia tam tikro laiko suteikimą, primetant šaliai-kandidatei visą savo identitetą, savo *acquis*.

Toks sąlyginis bekompromisiškumas pasireiškia ir tuo, kad tarp civilizacijų vykstantys konfliktai dažniausiai būna patys intensyviausi bei žiauriausi, nuolatiniai bei atsinaujinantys. Civilizacijų konfliktai niekada iš esmės nesibaigia, nebent paliaubomis, laikinu ugnies nutraukimu arba sunaikinus savo priešininką. Savo ruožtu, paliau-

bos dažniausiai reikalingos tik atgauti jėgas ir toliau tęsti konfliktą. Kita vertus, tai, kas labiausiai skiria, labiausiai ir jungia, todėl ne tik konfliktai su "svetimais" tampa intesyvesni, bet ir integracijos tempai su "savaisiais" tampa spartesni.

#### *4. Skiriamieji Europos identiteto bruožai*

Kokie pagrindiniai skiriamieji bruožai leidžia priskirti vieną ar kitą šalį Europai? Kokiais civilizaciniais kriterijais remiantis galima būtų nubrėžti būsimos Europos Sąjungos ribas?

Skirtumai tarp civilizacijų, egzistuojančių Europoje, bei vieniųjantys Vakarų krikščionybės bruožai galėtų padėti atrasti minėtus kriterijus. Religija "iš visų civilizacijų apibrėžiančių elementų yra pati svarbiausia"<sup>20</sup>. Europoje, anot S.P.Huntingtono<sup>21</sup>, susiduria trys civilizacijos - katalikų-protestantų, stačiatikių bei islamo. Visos šios civilizacijos turi išskirtinius bruožus, kurių pagrindu vyksta vidinė integracija, savo ruožtu, šiuos skirtingus bruožus siekiama įtvirtinti aplinkoje, t.y. kitose civilizacijose, tuo sunkinant išorinį bendradarbiavimą ir tarpusavio integraciją.

##### *4.1. Šiaurinio pasaulio teigimas*

Vienas esminių Vakarų krikščionybės skirtumų nuo stačiatikių bei islamo religijų - šiaurinio pasaulio teigimas, harmonijos tarp kūno ir dvasios paieška, o ne materialaus pasaulio nuvertinimas vardan aukštesnių dvasinių idealų. Anot S.P.Huntingtono<sup>22</sup>, tai leido "Vakarų krikščionybei sukurti modernių technologijų kultūrą, įvaldžiusią šiaurinį pasaulį", tuo tarpu Islamo bei stačiatikių civilizacijoms tik iš dalies pavyko perimti šią "užkariavimo" technologijų kultūrą.

Šiaurinio pasaulio svarba Vakarų krikščionybėje atsispindi ir tradicinėje krikščionybės socialinėje doktrinoje, įtvirtintoje Tomo Akviniečio politinėje filosofijoje<sup>23</sup>, kuri, savo ruožtu, remiasi antikine Aristotelio pozicija. Čia žmogus - tai iš esmės racionali socialinė būtybė, kuri valdo ne tik savo kūną, bet ir jį supantį socialinį bei materialųjį pasaulį - "šis natūralus viešpatavimas kūriniui, kurį žmogus įgavo dėl savo proto, darančio jį panašiu į Dievą, yra aiškiai parodytas Pasaulio sutvėrime, kur yra pasakyta - padarykime žmogų pagal Mūsų paveikslą ir Mūsų panašumą, ir jis tevaldo visus gyvius, visą žemę <...>"<sup>24</sup>.

Vakarų krikščionybėje tikima pasaulio gerumu bei veiklos jame pozityvumu. Pasaulis - tai Dievo dovana žmogui, kūrinys, paliktas žmogui prižiūrėti bei rūpintis juo, neleisti jame įsigalėti blogiui. Unikalus savo pozityvumu šiaurinio pasaulio atžvilgiu yra ir krikščionybės požiūris į patį blogį - pasaulyje nėra blogio, yra tik mažesnis gėrio laipsnis; krikščionis nekovoja prieš blogį - jis kovoja už gėrį.

Taigi krikščionybės skelbiama kūno ir sielos harmonija, pasitkėjimas būtimi bei iš čia kylanti ramybė bei meilė šalia esančiajam neleidžia paniekinti šiaurinės realybės kaip „ašarų pakalnės“ ar „žmogaus sielos kalėjimo“, kaip kad yra skelbiama Rytų religijose bei perfrazuojama jų kultūrose bei kasdienybėje.

#### *4.2. Dvasinės ir žemiškos valdžios atskyrimas*

Kitas svarbus Vakarų krikščionybės bruožas, kurį pastebi S.P.Huntingtonas, - tai dvasinės ir žemiškos valdžios atskyrimas, apribojęs pasaulietinę valdžią bei sudaręs galimybę atsirasti teisinės valstybės koncepcijai. Dar V a. pab., pagal Popiežiaus Gelazijaus I „dviejų kalavijų“ ar „valdžių“ doktriną, Vakarų krikščionybės tradicijoje buvo įtvirtinta dviguba visuomenės kontrolė – tuo siekiant išsaugoti dvasinius interesus, kuriais rūpinasi Bažnyčia, ir pasaulietinius, kuriais rūpinasi pasaulietinė valdžia. Abi valdžios turi gerbti viena kitos teises, suteiktas Dievo, bei nepažeisti jų. Valstybė negali turėti absoliučios valdžios, nes jos valdžia neapima vidinių, dvasinių dalykų, ji skirta tik žemiškajam pasauliui. Valstybė gali bausti tik už išorinius žmogaus veiksmus, nes „tik Dievas, dieviškasis įstatymų kūrėjas, gali teisti vidinius valios sprendimus“<sup>25</sup>. Beje, anot Šv. Tomo Akviniečio<sup>26</sup>, valstybės valdžios priemonės yra ribotos, išorinės, nes paklusnumas žemiškajam įstatymui yra pasiekiamas per bausmės baimę, tuo tarpu paklusnumas Dievui kyla iš vidinio paties žmogaus noro pasiekti aukštesnę būtį.

Šv. Augustinas<sup>27</sup> teigė, kad žemiškųjų bei dvasinių dalykų skirtumas yra esminė krikščionybės dalis, o dvasinės ir pasaulietinės valdžios sutelkimas vienos rankose yra tipiška pagonių institucija. Matydamas žmogaus silpnumą ir siekdamas sutramdyti jo puikybę bei pasipūtimą, Kristus atskyrė abi valdžias; tuo tarpu šis atskyrimas kitose religijose yra arba silpnas, arba visai nežymus, pvz. Islame, kur religija ir politika yra neatskiriami dalykai.

### *4.3. Teisinė valstybė*

Įstatymas, teisingumas Vakarų tradicijoje - yra aukščiau valdžios, įstatymui pavaldūs visi ir visų pirma valdovai - "kas beleistų įstatymą kitam, turi pritaikyti įstatymą pačiam sau"<sup>28</sup> - todėl Europoje viduramžiais valdovas, prieš užimdamas sostą, turėdavo prisiekti įstatymui. Jei-gu jis vėliau pažeisdavo įstatymą, tai pavaldiniai turėdavo teisę nepaklusti valdovui, kuris tokiu atveju netenka teisėto valdžios pagrindo, o jo pavaldiniai tampa laisvi nuo jam duotos priesaikos. Pavaldiniai galėdavo ginti įstatymą - taip pat ir nuo savo valdovo, kai jis jį pažeidžia. Viduramžių Anglijoje, kai įstatymas ar paprotinė teisė prieštaraudavo karaliaus valdžiai, karališkieji teisėjai gindavo įstatymo pusę. Šiuo principu rėmėsi ir bajorų bei riterių kova prieš karalių, įtvirtinant Didžiąją laisvių chartiją. Senjoro-vasalo santykiai viduramžiuose taip pat atspindi teisės viršenybės principą. Ištikimieji vasalai tarnauja savo senjorui tik tam tikromis sąlygomis, nes ištikimybė - tai abipusis įsipareigojimas - senjoro - vasalui ir atvirkščiai.

### *4.4. Demokratija*

Berods, tik Vakarų krikščionybėje galima ir pliuralistinė demokratija. S.P.Huntingtonas nurodo šiuos demokratijos principus, būdingus tik Vakarų krikščionybei, o ne Islamo ar stačiatikių civilizacijoms: teisės viršenybės principai bei iš čia kylantis konstitucionalizmas, pagarba žmogaus teisėms, privačiai nuosavybei - kaip priešpastatymas politinei savivalei; socialinis pliuralizmas, gausybė autonominių asociacijų bei atstovaujamieji organai kaip kontrastas Rytų biurokratiniam absoliutizmui.

### *4.5. Klasikinis paveldas*

S.P.Huntingtonas išskiria ir "klasikinio paveldo" kategoriją, kaip vieną iš bendros civilizacijos bruožų. Aukščiau minėta graikų filosofija, racionalizmas, romėnų teisė, lotynų kalba, feodalizmas, pati krikščionybė (su jos specifiniais vakarietiškais evoliucijos etapais - reformacija bei kontreformacija), Švietimas, nacionalinės valstybės susiformavimas - yra vieni esmingiausių "vakarietiško" požymių.

#### 4.6. Jėgų balansas versus dominavimas

Vakarų krikščionybėje egzistuoja ne tik vidinis, bet ir išorinis pliuralizmas. Tarptautinėje politikoje Vakaruose yra priimtinas jėgų balansas, didesnių bei mažesnių valstybių sugyvenimas bei harmonija ar net jų savanoriška integracija, ypač jeigu tai padeda išlaikyti bendrą balansą bei taiką tarptautiniu lygmeniu. Islamo, stačiatikių, konfucianizmo šalyse jėgų balansas pakeičiamas absoliučia hierarchija, todėl vietoj pliuralistinio sugyvenimo pasirenkamas dominavimas. Galbūt todėl Rusijai sunku suvokti save kaip Europos ar tam tikros visumos dalį, nes Rusijoje du carai negali egzistuoti - čia siekiama viešpatavimo bei paklusimo, o išorinis pasaulis projektuojamas pagal vidinį savo šalies modelį.

#### 5. Europos civilizacinio identiteto reikšmė istorijos eigoje

Kaip istorijos eigoje susiklostė Europos identiteto formavimasis? Kada prasidėjo tikroji Europos integracijos istorija? Kas nulėmė padidėjusią civilizacinių veiksnių svarbą Europos integracijos procesuose?

S.P.Huntingtono nuomone<sup>29</sup>, tikroji Europos integracijos istorija prasidėjo tada, kai buvo suprasta, kad pasaulyje egzistuoja ne viena universali Europos civilizacija, bet daugybė kitų civilizacijų, kurios visos yra savaip civilizuotos. Kitų, konkuruojančių, lygiaverčių ir vis stiprėjančių civilizacijų atsiradimas (ar atradimas) istorijos eigoje suteikė naują impulsą stiprėti būtent Europos identitetui. Bendri priešai bei pačios Europos vidinis silpnumas privertė Europos šalis XX a. iš naujo įvertinti grėsmes bei nukreipti savo energiją į Europos integraciją, kaip vienintelę galimybę išsaugoti buvusią įtaką bei atsispirti būsima konkurencijai tiek ekonomikos, tiek politikos, tiek saugumo srityje.

Iki šio laiko Europos civilizacija buvo nuolatinio plėtimosi procese<sup>30</sup> - iki XIV a. buvo nustatytos jos rytinės sienos (Skandinavija, Baltijos jūros krantas, Lenkija, Vengrija), vėliau buvo bandoma įtvirtinti ir pietines Europos sienas (Ispanija bei Viduržemio jūra), XVI a. didelė dalis Azijos bei Amerikos kontinentų paklūsta Europos šalių įtakai, o iki XX a. pradžios Europa konsoliduoja savo užkariavimus kituose kontinentuose - taigi pvz., 1900 m. Viktorijos imperijo-

je buvo 390 mln. gyventojų. Deja, XX a. įvyko kitų civilizacijų “sukilimas” prieš Europą, kuris užbaigė jos ekspansiją, 1920-1960 m. vienas pasaulis suskilo į tris, o 1990 m. - į daugybę pasaulių; todėl Europa (netiesiogine prasme) pradėjo kurti “universalią valstybę, susidedančią iš dviejų tarpusavyje susijusių dalių - JAV ir Europos Sąjungos”<sup>31</sup>; XX a. antrojoje pusėje Europa pradėjo konsoliduoti savo ankstesnius laimėjimus (kiek jų dar beliko), tai iliustruoja ir unikalūs Europos integracijos procesas, ir simbolinis, po keturių amžių įvykęs, “Europos sugrižimas į save”, besirealizuojantis JAV būvimu Europoje.

Vieni esminių “sukilimo prieš Europą” elementų buvo ne tik išorinis kitų civilizacijų poveikis Europai, bet ir vidinis civilizacinis pačios Europos silpnumas, išprovokavęs gynybinę reakciją prieš “svetimas” civilizacijas. Dėl pasaulėžiūrinės, egzistencinės, socialinės Europos kultūros krizės europiečiai nebegalėjo pateisinti savo dominavimo kitoms civilizacijoms, nes patys nebuvo tikri savo anksčiau išpažintomis tiesomis. Kultūros krizė bei geopolitiniai praradimai privertė europiečius vėl atsigręžti į religiją, pabandyti iš naujo postmodernistinėje aplinkoje apibrėžti savo identitetą anksčiau vienijusios religijos pagrindu bei, remiantis savąja civilizacija, kurti vieningą Europą (tuo pačiu priešpastatant Europą kitoms civilizacijoms). Savo ruožtu, aukščiau minėti principiniai civilizacijų skirtumai patys savaime kuria konfliktinę situaciją tarp skirtingų kultūrų, sukeldami tarpusavio nepasitikėjimą, baime, bendravimo sunkumus, atsirandančius dėl nesugebėjimo įsijausti į kitoje kultūroje egzistuojančias vertybes, socialinius santykius.

Europos integracijos procesai istoriškai buvo labiausiai veikiami Vakarų krikščionybės sąlyčio su dviem civilizacijomis - Islamo bei stačiatikių.

### ***6. Europos integracija ir Islamas***

Krikščionybės kovos su Islamu yra ilgalaikės, nuolatinės, prasidėjusios dar VII a., todėl buvusioje Jugoslavijos teritorijoje vykstantys karai, išsidėstę tiksliai pagal civilizacines linijas, albanų-graikų ginčai, turkų-graikų konfliktas Kipre, armėnų-azerbaidžianiečių, čečėnų-rusų, afganistaniečių-rusų karai - tai tik šiandieninė tradicinio konflikto iliustracija. Dabartinių kovų priežastys - ne tik esminiai

kultūriniai skirtumai, aprašyti aukščiau, bet ir bendro priešo - Sovietų Sąjungos - praradimas po Šaltojo karo.

Svarbus yra ir Islamo vaidmens padidėjimas Islamo valstybėse, prasidėjęs nuo 1970-ųjų, bei demografinis bumus šios kultūros šalyse. 1965-1990 m. Mahrebo gyventojų padidėjo nuo 29,8 mln. iki 59 mln., tuo tarpu po 1960 m. buvo Vakarų Europoje gimstamumas smarkiai sumažėjo, pvz., 1995 m. ES šalyse gyventojų padaugėjo tik 300.000 (tiek, kiek vienoje Japonijoje)<sup>32</sup>. Demografinis bumus sukėlė masinę emigraciją į Europą bei socialinę įtampą, antiislamiškas nuostatas atitinkamose Europos Sąjungos šalyse (pvz., Prancūzijoje, Vokietijoje) ar kitose Europos šalyse, kur dėl islamo tautų prieaugio buvo pažeistas civilizacinis-demografinis balansas (pvz., Kosove).

Dažnus Europos krikščionių konfliktus su Islamo šalimis galima paaiškinti ir paties Islamo specifika<sup>33</sup>: Islamas šlovina karines vertybes, Koranas labai retai arba beveik niekur nepasisako prieš prievartą, pats Muhamedas atsimenamas kaip šaunus kovotojas bei talentingas karo vadas (ko nepasakysi apie Kristų bei Budą), beje, patį Islamą išpopuliarino karingos beduinų gentys.

Aukščiau minėtas Turkijos stojimas į Europos Sąjungą dar kartą patvirtina teiginį apie civilizacinio identiteto įtaką integracijos bei dezintegracijos procesams po Šaltojo karo atsiradusiame pasaulyje.

## ***7. Lietuva ir civilizacijų konfliktas***

S.P.Huntingtonas Lietuvą priskiria Vakarų krikščionybės areaui, paminėdamas, kad „Baltijos šalių likimas visada buvo vienas svarbiausių Vakarų rūpesčių“<sup>34</sup>. Kita vertus, Lietuva daugelį metų egzistavo ne tik kaip Vakarų krikščionybės kovų su Rytais forpostas, bet ir kaip „pilkoji zona“ tarp Vakarų bei Rytų krikščionybės civilizacijų.

Šis identiteto dvilypumas turbūt ir yra pats įdomiausias. Paskutinė pagonių valstybė Europoje natūraliai turėjo būti viena iš paskutiniųjų šalių, priėmusių Vakarų krikščionybės identitetą; kita vertus, nuolatinis kovos su Rytų ortodoksų kultūra būvis turėjo Lietuvai padėti greičiau persiimti Vakarų identitetą, nes tai galėjo būti vienintelis išlikimo būdas. Lietuva turėjo kuo plačiausias galimybes

pažinti "svetimą" kultūrą, palyginti ją su savuoju identitetu, todėl Lietuvos "vakarietiškus", kaip savasties ar išsilaisvinimo idealas turėtų būti pakankamai stiprus, nors, matyt, ir pernelyg idealizuotas.

S.P.Huntingtonas pastebi<sup>35</sup>, kad jeigu tauta su skirtingu nei vakarietišku identitetu yra ilgą laiką modernizuojama pagal vakarietiškus standartus, tai ilgainiui dėl modernizacijos įgavusi karinę, politinę, ekonominę galią tauta pradeda jausti susvetimėjimą Vakarams, nes įgytas pasitikėjimas savim sudaro galimybes atgaivinti seniai pamirštą savo tikrąjį identitetą. Bet ar galima teigti, kad Vakarų identitetas yra svietimas Lietuvai; gal būtų tiksliau sakyti, kad Vakarų identitetas Lietuvai yra nuolatinis idealizuoto projekto įgyvendinimas, kuris po truputį yra užbaigiamas.

Lietuva viduramžiais (kaip kad Rusija - šiandien) buvo "suskaldyto identiteto" šalis, kurioje buvo "viena dominuojanti kultūra, bet šalies lyderiai norėjo pasukti į kitą civilizaciją"<sup>36</sup>. Tam, kad "suskaldyto identiteto" šalis prisišlietų prie vieno iš savo traukos polių, reikalingas elito noras integruotis į vieną iš civilizacijų, tautos sutikimas bei minėtos civilizacijos noras priimti dar vieną šalį į save. Priėmus krikščionybę, Lietuvoje galiojo tik pirmoji sąlyga - elito siekis vesternizuotis, nes Lietuvos kaime pagonybės tradicijos išliko stiprios net iki XVIII a.; tuo tarpu šiandien visos minėtos sąlygos Lietuva baigia įvykdyti, o 1998 m. oficialiai pradėtas stojimo į Europos Sąjungą procesas tai dar kartą įrodo.

Vienintelis čia slypintis pavojus - trečiosios sąlygos nevykdymas, t.y. Europos Sąjungos nesugebėjimas suteikti Lietuvai narystę, kas gali uždelsti vakarietiško identiteto galutinį susiformavimą Lietuvoje ir skatinti elito bei tautos antieuropietiškas nuostatas. Panašiai įvyko Turkijoje, kitoje "susiskaldžiusio identiteto" šalyje, kurios paraišką narystei Europos Sąjunga ignoravo bei atidavė prioritetą nors ir vėliau paraiškas pateikusioms, bet kultūriškai artimoms Skandinavijos bei Vidurio Europos šalims; tai skatina vis didesnę Islamo išsigalėjimą šalyje, politinių partijų, užsienio politikos islamizaciją, antivakarietiškas nuostatas.

S.P.Huntingtono pastebėjimas dėl "modernizacijos" įtakos kultūrų pasitikėjimui savim galėtų būti ilgainiui ir Lietuvoje išreikštas antivakarietiškomis nuostatomis. Dėl užtrukusio vakarietiško identiteto formavimosi Lietuvos narystės Europos Sąjungoje įtaka gali

būti dvejopa - europietiškas Lietuvos identitetas gali būti galutinai sustiprintas, ir dėl būtinybės atsilaikyti stačiatikiškų NVS šalių spaudimui dar labiau konsoliduosis kaip vienintelis įmanomas išlikimo būdas (berods, Suomijos pirmųjų metų narystės Europos Sąjungoje patirtis būtent tokį kelią ir nurodo). Kita vertus, Lietuva gali tik modernizuotis ir nesustiprinti savo vakarietiško identiteto, sudaryti galimybes atsiskleisti antieuropietiškomis nuostatomis (Norvegijos, Šveicarijos, Danijos pavyzdžiai), kas ir toliau išlaikytų įtampą regione.

Dar įdomesnė išvada peršasi dėl Lietuvos ir Rusijos bendradarbiavimo perspektyvų. Jeigu Lietuva ir Rusija priklauso skirtingiems civilizaciniam arealams, tai kad ir kokie oficialiai geri būtų jų kaimyniniai santykiai, geriausiu atveju tarp šių šalių įmanoma tik "šaltoji taika". Skirtingų civilizacijų šalys visada bandys įveikti viena kitą, nes būtent per skirtumus su kita šalimi jos išvelgs savo pranašumą bei tapatybę. Žinoma, Rusijoje gali nugalėti "zapadnykai", savo identitetą išvelgiantys Vakaruose, kas sumažintų įtampą ant Lietuvos sienų, bet "zapadnykų" - "slavofilų" kovos Rusijoje vyksta nuo pat Petro I laikų, todėl net jeigu Rusijoje vėl išigaltų vakarietiška kryptis, tai nėra aišku, kiek ilgai ji tęsis ir kada ji vėl bus pakeista Rusijos, kaip ortodoksiškos euroazijinės valstybės samprata (Rusija civilizacijų teorijoje yra tipiška susiskaldžiusio civilizacinio identiteto šalis).

Rusiją su Lietuva sieja tik tam tikri klasikinio paveldo elementai (visų pirma krikščionybė), pasiekę Rusiją netiesiogiai - per Bizantiją; vėliau - iki pat Petro I laikų Kijevo Rusia bei Maskva egzistavo atskirtos nuo Vakarų. Rusija neteko kai kurių esminių "vakarietiško" bruožų: valstybės - Bažnyčios atskyrimo, Vakarų krikščionybės harmoningo požiūrio į pasaulį ir individualizmo, Reformacijos ir Renesanso, vakarietiško feodalizmo, teisinės valstybės principų, atstovaujimų institucijų, socialinio pliuralizmo bei demokratijos tradicijos. Todėl nors Lietuvos bei Rusijos civilizacijų šaknys yra tos pačios, bet dėl civilizacinių skirtumų, Rusijos civilizacinio identiteto nepastovumo, realistiškai vadovaujantis "blogiausio atvejo" politika, Lietuvos - NVS šalių siena ir ateityje bus nestabilumo židiny. Žinoma, Lietuva turėtų išnaudoti visas galimybes, plėtojant santykius su "gera" Rusija, tais visuomenės sluoksniais, kurie savo ateitį įsivaizduoja kartu su Vakarų šalimis, bet kartu būtina ir nuolatinė apsauginė politika bei atsvaros ieškojimas Vakaruo-

se, nes Rusijos identiteto krizė per artimiausius dešimtmečius tikrai neišsispręs.

Civilizaciniai skirtumai tarp Lietuvos ir Rusijos atsispindi ir ekonomikoje, nors ir ne taip aiškiai kaip politiniu lygmeniu. Galima ginčytis, ar, pvz. tam tikrų Lietuvos ūkio sluoksnių ar verslo atstovų interesai išlaikyti Rusijos rinkas, prekybą su Rusija nerodo, kad Lietuvos civilizacinis identitetas nėra visiškai vakarietiškas; bet tikrai nekelia abejonių tai, kad Lietuva, kaip valstybė, pati apsisprendė integruotis į Europos Sąjungą net ir nepaisydama ekonominių persiorientavimo nuostolių ar tam tikrų sluoksnių orientacijos į Rytus. Ne tik politikai, bet ir verslo atstovai mėgsta labiau "tvarkyti reikalus" su tomis tautomis, žmonėmis, kuriomis labiausiai pasitiki ir supranta, iš kurių gali sulaukti tarpusavio pagarbos bei lygiavertiškumo pajautimo, t.y. su tos pačios kultūros žmonėmis. Galbūt tuo bent iš dalies paaiškinamas ilgai vis didėjantis Europos Sąjungos lyginamasis svoris Lietuvos bei kitų šalių-kandidačių prekybos struktūroje, kur Europos Sąjunga per kelerius metus daugeliu atvejų sugebėjo tapti pirmoji prekybos partnerė. Anot S.P.Huntingtono<sup>37</sup>, "prekybos struktūra yra įtakojama civilizacijų struktūros" - tuo galima paaiškinti vis didėjančią regioninę prekybą pasaulyje ar didėjančią Europos Sąjungos šalių tarpusavio prekybą.

Civilizacinių veiksnių įtaką Lietuvos užsienio politikai galima pagrįsti ne tik Lietuvos – NVS šalių santykiais, bet ir kitais pavyzdžiais: sėkmingu Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimu (gana deklaratyviai bendradarbiaujant Baltijos jūros regionui) ar Lietuvos-Lenkijos suartėjimu, kuris dar kartą pademonstravo didesnę civilizacinių nei nacionalinių veiksnių reikšmę.

### ***8. Realios politikos poveikis civilizacijų teorijai***

Kultūrinis identitetas, civilizaciniai veiksniai ne tik turi įtakos tarptautiniams politiniams, socialiniams bei ekonominiams procesams, bet ir patys yra sąlygojami politinių ar kitokių veiksnių bei interesų. Šaltojo karo metu civilizaciniai interesai bene ryškiausiai buvo sąlygojami globalinių ideologinių interesų; tai ypač ryšku Europos integracijos kontekste, nes pasibaigus Šaltajam karui, Europos Sąjungai tenka peržiūrėti savo pokarinius politinius – strategi-

nus išskaičiavimus, prieštaraujančiais dabartinei civilizacinės integracijos logikai.

Šaltojo karo metu Turkija buvo ypač reikšminga Vakarų sąjungininkams dėl galimybės pristabdyti Sovietų Sąjungą nuo plėtimosi į Artimuosius Rytus, Persų įlanką, Viduržemio jūrą; pasibaigus Šaltojam karui, Vakarai pradėjo jausti didesnę grėsmę iš pietų, o ne iš rytų, todėl Turkijos vaidmuo sumažėjo, o pačiai Turkijai iškilo kultūrinio identiteto praradimo grėsmė, nes jos vakarietiški sąjungininkai ragina Turkiją kovoti prieš savos, Islamo civilizacijos, atstovus (pvz., Irako karo metu)<sup>38</sup>. Vakarų šalių nenoras priimti kultūriškai svetimą ir strategiškai mažiau svarbią Turkiją į Europos Sąjungą parodo, kad civilizacinio identiteto reikšmė lieka didelė, net jeigu ją laikinai ir iškraipo reali jėgos politika.

Kitas chrestomatinis pavyzdys - Graikijos narystė Europos Sąjungoje, kuri buvo suteikta taip pat dėl politinių - strateginių Europos Sąjungos šalių interesų, net ignoruojant Europos Komisijos rekomendaciją nepradėti derybų dėl narystės. Dabartiniu metu Graikija - ne tik neturtingiausia Europos Sąjungos šalis, bet ir vienintelė stačiatikių valstybė, kurios antivakarietiškos nuostatos (įskaitant Makedonijos blokadą, paramą Serbijai, suartėjimą su Rusija ir kt.) jau ne kartą buvo sukėlusios krizę tarp Graikijos bei likusio katalikiško - protestantiško Europos Sąjungos šalių bloko.

Rumunijos bei Bulgarijos stojimas į Europos Sąjungą galėtų būti dar vienas pavyzdys po Šaltojo karo įvykusio posūkio į Europos Sąjungos kultūrinį vienalytiškumą: minėtos šalys stojimo į Europos Sąjungą procesą, įskaitant Europos (Asociacijos) sutarčių pasirašymą, pradėjo anksčiau už Baltijos šalis, bet ilgainiui, sumažėjus Rumunijos ir Bulgarijos svarbai Vakarų-Rytų konflikte (buvusios Jugoslavijos konfliktas pagal savo reikšmę ankstesniam ideologiniam konfliktui neprilygsta), bei artimiau susipažinus su minėtų šalių kultūriniu-socialiniu identitetu (pvz., per pažintį su imigrantais), įvertinus lėtą šių šalių transformaciją bei reformas (sėkminga transformacija po Šaltojo karo įvyko tik protestantiškose-katalikiškose Vidurio Europos bei Baltijos šalyse) Europos Sąjunga de facto atidavė pirmenybę ne ortodoksiškoms Balkanų, bet Baltijos šalims.

Išlaikius šią Europos integracijos kultūrinės konsolidacijos tendenciją, Europos Sąjungos santykiai su Turkija, Graikija, Bulgarija ir Rumunija artimiausiu metu arba neturėtų keistis, arba net turėtų

pablogėti, nes pasibaigus globaliniams konfliktams, vis labiau ryškėja civilizacinio identiteto vienoje pasižyminčios valstybių sąjungos, o ne realios jėgos politikos pagrindu sudarytos koalicijos.

### *Išvados*

S.P.Huntingtono civilizacijų teoriją jo oponentai<sup>39</sup> dažnai vadiną konservatyvia, rasistine bei eurocentriška. Nepaisant to, būtent civilizacinių veiksmų, religijos įtaka tarptautiniams procesams, pasibaigus Šaltajam karui, tapo viena labiausiai diskutuojamas tarp politologų sukėlusiu temų, atskleidusių „La Revanche de Dieu“ triumfą bei tragediją. Religijos sugrįžimas į šiandieninę visuomenę, tarptautinius santykius neabejotinai yra svarbus ir pozityvus tiek, kiek jis suteikia identitetą individui bei visuomenei, o tautoms - tarpusavio supratimą, taiką, stabilumą bei integraciją. Kita vertus, religija grįžta į postmodernistinį pasaulį, kuris nesugeba iki galo priimti religijos, perima ją labiau paviršutiniškai, fundamentalistine forma – taigi kitos religijos bei kultūros tampa svetimos, nesuprantamos, gresiančios nuosavai tapatybei, o tai leidžia imtis visų, net ir žiauriausių priemonių prieš „svetimuosius“.

Nelengva išvelti giluminę harmoniją, egzistuojančią tarp įvairių civilizacijų bei jų išpažįstamų religijų. Šiuolaikiniam žmogui, tautoms yra lengviau šlietis prie „savų“, taip atrandant ir savo priešus, arba atrasti priešus, kad būtų galima šlietis prie „savų“. Ši tapatybės dilema sukels dar ne vieną konfliktą arba integracijos džiaugsmą, o Lietuva, matyt, bus ta valstybė, kuriai bus dar ne kartą lemta patirti visas „La Revanche de Dieu“ kontraversijas.

### *PASTABOS IR NUORODOS:*

<sup>1</sup> 1993 m. pavasarį Samuelio Huntingtono - Harvardo universiteto profesoriaus, John M. Olin Strateginių studijų instituto direktoriaus, buvusio Karterio administracijos Nacionalinės saugumo tarybos saugumo planavimo vadovo, Amerikos politinių mokslų asociacijos prezidento - „Foreign Affairs“ paskelbtas straipsnis „*The Clash of Civilizations?*“ iškėlė klausimą ar konfliktai tarp civilizacijų gali dominuoti tarptautinėje politikoje pasibaigus Šaltajam karui, kas sukėlė plačią diskusiją minėtame žurnale bei tarp politologų, politikų, diplomatų. 1996 m. S.Hungtingto knygoje „*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*“ ši diskusija apibendrinama; minėtą

knygą Henry A. Kissingeris pavadina "vieną svarbiausių knygų, atsiradusių po Šaltojo karo pabaigos".

<sup>2</sup> Bendra Jungtinės Karalystės Ministro Pirmininko T. Blairo ir Europos Komisijos Prezidento J. Santero spaudos konferencija, Londonas, 1998 m. kovo 12 d.// <http://presid.fco.gov.uk/1998/mar/12/presconf.txt>

<sup>3</sup> Ibid. Op. cit.// <http://presid.fco.gov.uk/1998/mar/12/presconf.txt>

<sup>4</sup> Turkijos URM paraiškimas, Ankara, 1997 m. gruodžio 14 d.// <http://WWW.MFA.GOV.TR/GRUPF/default.asp/Param=/grupf/state.htm>

<sup>5</sup> Pirmą kartą Turkija pateikė paraišką dėl narystės Europos Sąjungoje 1959 m. liepos mėn., į ką Europos Sąjunga atsakė pasiūlymu sudaryti Asociacijos sutartį su Turkija. Antrą kartą paraiška buvo pateikta 1987 m., bet ir šį kartą Europos Sąjunga vietoje narystės pasisiūlė su Turkijai sukurti Muitų sąjungą. Žr. Turkijos URM pažymą apie Europos Sąjungos – Turkijos santykius// <http://WWW.MFA.GOV.TR/GRUPF/Default.asp/Param=/grupf/tr-ab.html>

<sup>6</sup> Vėl apie tokią strategiją kalbama 1998 m. Komisijos Pažangos ataskaitoje bei Liuksemburgo ES viršūnių susitikimo Prezidentūros išvadose. Žr. <http://www.uepres.etat.lu/uepres/textes/frame.htm>

<sup>7</sup> Lenkijos Užsienio reikalų ministro Bronislawo Geremeko kalba Antrojoje Natolino Europos konferencijoje "Europos Sąjunga po išsiplėtimo: ieškant identiteto bei naujos dimensijos", 1998 m. gegužės 22-23 d. Varšuvoje

<sup>8</sup> Lenkijos Ministro Pirmininko kanceliarijos Valstybės sekretoriaus Zbigniewo Derdziuko kalba Antrojoje Natolino Europos konferencijoje "Europos Sąjunga po išsiplėtimo: ieškant identiteto bei naujos dimensijos", 1998 m. gegužės 22-23 d. Varšuvoje

<sup>9</sup> Žr. Ukrainos URM spaudos pranešimas dėl 1998 birželio 8-9 d. Ukrainos-ES Bendradarbiavimo tarybos susitikimo Liuksemburge

<sup>10</sup> Miall H. *Shaping the New Europe*// Chatham House Papers. - London: Pinter Publishers, The Royal Institute of International Affairs, 1993. - P.7

<sup>11</sup> Prancūzijos Užsienio reikalų ministras Rene Pleveno iniciatyva 1952 m. gegužės 27 d. buvo pasirašyta Europos gynybos bendrijos sutartis, kurios pagrindu 1992 m. rugsėjo 10 d. Belgijos, Italijos, Liuksemburgo, Nyderlandų, Prancūzijos, Vokietijos Užsienio reikalų ministrai nusprendė sukurti Europos politinės bendrijos konstituciją; tačiau nepavykus pasiekti kompromiso, 1994 rugpjūčio mėn. Europos politinės bendrijos idėja buvo galutinai "sustabdyta" Prancūzijos Nacionalinėje asamblėjoje.

<sup>12</sup> Miall H. Op. cit. - P.6

<sup>13</sup> Žr.: Gurevičius A. *Viduramžių kultūros kategorijos*. - Vilnius: Mintis, 1989. - P.189-211

<sup>14</sup> Huntington S.P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. - N.Y.: Simon&Schuster, 1996 - P.20

<sup>15</sup> Huntington S.P. Op. cit. - P.22

<sup>16</sup> Žr. Rusen J. *Studies in Metahistory*, Pretoria, 1993. -P. 85-93

<sup>17</sup> Žr. Huntington S.P. Op. cit. - P. 95-102

<sup>18</sup> Žr.: Marsh D. & Stoker G. *Theory and methods in political science*. ..1995

<sup>19</sup> Žr. Huntington S.P. Op. cit. - P. 97

<sup>20</sup> Tiryakian E.A. *Reflections on the Sociology of Civilizations*//Sociological Analysis, 35 (Summer 1974), 125

<sup>21</sup> Žr. Huntington S.P. Op. cit. - P.40-56 bei P.69-70

<sup>22</sup> Huntington S.P. Op. cit. - P.43

<sup>23</sup> Žr. Aquinas. *Selected Political Writings*. - Totowa, New Jersey: Barnes&Noble Books, 1935

<sup>24</sup> Šv. Tomas Akvinietis. *Summa Theologica*. II-IIac, Q.66, a.4

<sup>25</sup> Šv. Tomas Akvinietis. *Op. Cit.* I-IIac, Q. 100, a.9

<sup>26</sup> Ibid. I-IIac, Q.100, a.9

<sup>27</sup> Žr. Augustinas. *Išpažintis*, Vilnius, 1997

<sup>28</sup> Šv. Tomas Akvinietis. *Summa Theologica*. Q.96, a.5, concl.

<sup>29</sup> Huntington S.P. *Op. cit.* - P.41

<sup>30</sup> Ibid. - P.49

<sup>31</sup> Ibid. - P.53

<sup>32</sup> Žr. Ibid. - P. 118-119

<sup>33</sup> Žr. Ibid. - P. 256-263

<sup>34</sup> Žr. Eurostato pranešimą spaudai Nr. 6396, 1996 lapkričio 30// <http://EUROPA.EU.INT/en/comm/eurostat/comprcs/en/6396/6306396a.htm>

<sup>35</sup> Žr. Ibid. - P. 75-78

<sup>36</sup> Ibid. - P. 138

<sup>37</sup> Žr. Ibid. - P. 135-138

<sup>38</sup> Žr. Ibid. - P. 144-149

<sup>39</sup> Kukoč M. *Reshaped Regional Multiculturalism in the Postcommunist Europe*. Zagreb, Croatia, 1998. - P.6

### *Summary*

## **EUROPEAN INTEGRATION AND THE CLASH OF CIVILIZATIONS**

Recently, on March 12, 1998, the British Foreign Secretary Robin Cook announced the day to be "a historic date, save contemporary and the future member-states of the European Union, Europe, once and for long decades divided, have come together into unity". By saying this, the Foreign Secretary touched upon a pressing issue of today, namely, the question - what is Europe on this day? In this context, in the process of European integration after the Cold War, the quest for either European identity or the limits of EU enlargement becomes more and more important. In the opening of the article, the author commences to scrutinize upon what impact civilizations as such exert on the processes of European integration, disintegration and international conflicts. The author goes intimate with a widely-discussed theory of Samuel P. Huntington – "The Clash of Civilizations" – where this scholar defines it to be civilization-based identity which in the contemporary World determines the framework for integration, disintegration and international conflicts. Ac-

cordingly in this sense, in post-modern European politics the religion becomes the most effective element of socialization and individualization of a person; it may forge both integration and, likewise, stipulate severe conflicts between the people who belong to separate civilizations. The strengthening of the European identity is bound to the simultaneous emergence of other equal and competitive civilizations. In historical sense, the processes of European integration were essentially shaped by the inter-relationship that developed between Islam and Orthodox civilizations, on one hand, and Western Christianity, on the other. Lithuania's foreign policy may serve to be a pattern illustrating the significance of civilizations' factors in nowadays international relations and politics.